

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHLARINI RIVOJLANTIRISHNING BA'ZI PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Xudonazarov Egambergan Madraximovich

Ma'mun universiteti "Psixologiya va ijtimoiy fanlar" fakulteti dekan o'rinbosari, (PhD), dots. v.b.

НЕКОТОРЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Худойназаров Эгамберган Мадрахимович

Заместитель декана факультета «Психология и социальные науки» Университета Мамуна, (PhD), доц.

SOME PEDAGOGICAL PROBLEMS OF DEVELOPING LOGICAL THINKING OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Khudonazarov Egambergan Madrakhimovich

Deputy Dean of the Faculty of «Psychology and Social Sciences» of Mamun University, (PhD),

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirishning ba'zi pedagogik muammolari bayon qilingan. Kelajakda boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini oshirish uchun amalga oshirilishi zarur zanzirli bog'lanish taklif qilingan. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishlarida samarali bo'lishi mumkin bo'lgan talablar ishlab chilgan va bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish uchun bir nechta yechimini topish zarur bo'lgan pedagogik muammolar tizimi keltirilgan.

Аннотация: В данной статье описаны некоторые педагогические проблемы развития логического мышления будущих учителей начальных классов. В дальнейшем предлагается внедрить начальное образование с целью повышения логического мышления учащихся. Разработаны требования к будущим учителям начальных классов, способным эффективно развивать логическое мышление своих учеников, а также найти ряд решений для развития логического мышления будущих учителей начальных классов, представлена система необходимых педагогических задач.

Annotation: This article describes some pedagogical problems of developing the logical thinking of future teachers of primary education. In the future, elementary education is proposed to be implemented in order to increase the logical thinking of students. The requirements for future elementary education teachers that can be effective in developing the logical thinking of their students are developed and to find several solutions for the development of logical thinking of future elementary education teachers. a system of necessary pedagogical problems is presented.

Kalit so'zlar: fikrlash, mantiqiy fikrlash, qobiliyatlar, ichki motivatsiya, qadriyatlar.

Ключевые слова: мышление, логическое мышление, способности, внутренняя мотивация, ценности.

Key words: thinking, logical thinking, abilities, internal motivation, values.

Respublikamizda bajarilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, pivojlangan davlat bappo etish maqsadlapiga mos ravishda o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi sifatini oshirish, hamda ta'limning zamonaviy shakllari va usullarini joriy etish vazifasini qo'yadi. Ushbu vazifani amalga oshirish shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlashi barvaqt rivojlantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da "Umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish"[O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. /Rasmiy nashr/ O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – Toshkent: Adolat, 2017. – B.22.] vazifasi belgilandi. Demak boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlashini tarkib toptirish va rivojlantirishning metodik tizimini ishlab chiqish alohida zarurat kasb etdi.

Fikrlash – muayyan voqea-hodisa haqida ma'lum bir xulosaga kelish uchun mulohaza yuritish, o'ylashni ifodalovchi tushuncha [1].

Fikrlash ham faoliyatga mos bo'lgan harakatga ega bo'lishni talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda

o'rganiladigan ta'lim elementlarini o'zlashtirishga, ular ustida amallar bajarishga qaratilgan faoliyatdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda o'qitiladigan darslar, tashkil qilinadigan sinfdan tashqari ishlar, ayniqsa bu jarayonda taqdim etiladigan maqsadga yo'naltirilgan savol va og'zaki mashqlar ham muhim o'rin egallaydi.

Endi o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ustida ishlagan ko'plab olimlar va izlanuvchilar g'oyalari to'xtalamiz:

Jan Piaget shveytsariyalik psixolog bo'lib, u o'quv jarayonida mantiqiy fikrlashning rolini ta'kidlaydigan kognitiv rivojlanish nazariyasini ishlab chiqdi. Uning fikricha, bolalar kognitiv rivojlanish bosqichlarida rivojlanadi va mantiqiy fikrlash bolalar atrof-muhit bilan o'zaro aloqada bo'lib, muammolarni hal qilishni metodlarini o'rganganda rivojlanadi [2].

Lev Vigotskiy rus psixologi bo'lib, u «proksimal rivojlanish zonasi» kontseptsiyasini ishlab chiqdi, bu bolaning kattalar yoki tajribali tengdoshi yordamida rivojlanishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar doirasini anglatadi. Vigotskiy o'quv jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini ta'kidladi va mantiqiy fikrlash o'zaro suxbatlar va hamkorlik orqali rivojlanadi, deb hisobladi [3].

Mariya Montessori italiyalik o'qituvchi bo'lib, u o'z-o'zini boshqarish va amaliy tajribalarning muhimligini ta'kidlaydigan ta'limga bolalarga yo'naltirilgan yondashuvni ishlab chiqdi. Montessori bolalar izlanish va kashfiyot orqali eng yaxshi o'rganishlarini isbotladi, mantiqiy fikrlash amaliy muammolarni hal qilish va ko'plab tajribalar orqali rivojlanadi degan fikrga keladi [4].

Seymur Papert Janubiy afrikalik matematik va kompyuter olimi bo'lib, o'quv jarayonida qurilish va ijodning rolini ta'kidlaydigan «konstruktivizm» tushunchasini ishlab chiqqan. Papert, bolalar yaratish va qurish bilan faol shug'ullanganda eng yaxshi o'rganishadi va mantiqiy fikrlash muammolarni hal qilish va amalga oshirish jarayonida rivojlanadi degan fikrga keladi [5].

Xovard Gardner ko'plab intellekt nazariyasini ishlab chiqqan amerikalik psixolog, bu aqlning bir necha xil turlari, shu jumladan mantiqiy-matematik intellekt mavjudligini ko'rsatadi. Gardner mantiqiy fikrlashni mantiqiy qiziqarli jumboqlar, o'yinlar, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashni targ'ib qiluvchi boshqa mashg'ulotlar yordamida rivojlantirish mumkin degan fikrga keladi [6].

Umuman olganda, yuqoridagi va boshqa olimlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlash qanday rivojlanib borishi va uni samarali o'qitish strategiyalari orqali qanday rivojlantirish mumkinligi haqidagi tushunchamizga hissa qo'shdilar. Mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, ayniqsa, yosh o'quvchilar uchun o'quv jarayonining muhim qismidir. Biroq, o'quvchilarda mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida bir nechta muammolar paydo bo'lishi mumkin:

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qiziqmasligi mumkin. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarni mantiqiy fikrlashini talab qiladigan mashg'ulotlar va mashqlar tizimi bilan shug'ullanishni qiyinlashtirishi mumkin.

yosh o'quvchilarning diqqat doirasi qisqaroq bo'lib, bu ularga uzoq vaqt davomida murakkab mantiqiy fikrlash vazifalariga e'tibor berishni qiyinlashtirishi mumkin.

boshqa tilda gaplashadigan yoki boshqa madaniy kelib chiqishi bo'lgan o'quvchilar boshqa tilda yoki madaniy sharoitda taqdim etilgan murakkab mantiqiy tushunchalarni tushunishda qiynalishi mumkin.

o'qituvchilar o'z o'quvchilariga mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini samarali o'rgatish uchun zarur bo'lgan resurslar yoki vositalardan foydalana olmasligi mumkin.

o'qituvchilar mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o'rgatish bo'yicha zarur tayyorgarlik yoki tajribaga ega bo'lmasligi mumkin, bu esa ushbu ko'nikmalarni o'quv dasturiga samarali kiritishni qiyinlashtirishi mumkin.

ta'lim tizimi mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishdan ko'ra ko'proq yodlash va o'rganishga e'tibor qaratishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilar turli xil strategiyalardan foydalanishlari mumkin, masalan, ko'proq interaktiv va qiziqarli tadbirlarni o'z ichiga olish, texnologiya va resurslardan foydalanishni ta'minlash, o'qituvchilarni o'qitish va malakasini oshirish imkoniyatlarini ta'minlash, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga urg'u beradigan o'quv dasturini yaratish.. Bundan tashqari, bu jarayonga o'ta-onalar va tarbiyachilarni jalb qilish ham sinfdan tashqarida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Kelajakda boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini oshirish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur.

O'quv dasturiga mantiqqa asoslangan tadbirlarni kiritish zarur: o'qituvchilar o'z darslariga jumboqlar, o'yinlar va shu kabi mantiqiy fikrlashni rag'batlantiradigan tadbirlarni kiritishlari zarur. Ushbu tadbirlar talabalarga muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

texnologiya o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun foydali vosita bo'lishi mumkin. Mantiqiy fikrlashni talab qiladigan o'quv dasturlari va ilovalari sinf mashg'ulotlarini to'ldirish uchun ishlatilishi kerak.

o'qituvchilar talabalarni «to'g'ri» javobni topishga emas, balki muammolarning turli xil yechimlari bilan tajriba o'tkazishga undashlari zarur. Bu talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni zaruriy talabdan tashqarida fikrlashga undaydi.

o'qituvchilar talabalarga fikrlash jarayonlari haqida fikr yuritishga undash orqali metakognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Bu talabalarga o'z fikrlash tarzidan xabardor bo'lishga va fikrlashdagi xatolarni yaxshiroq aniqlashga va tuzatishga yordam beradi.

guruhlarda ishlash mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning ajoyib usuli bo'lishi mumkin. Talabalarni muammolarni hal qilishda birgalikda ishlashga undash ularning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga undaydi.

Umuman olganda, kelajakdagi boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirish o'qituvchilar va talabalarni qamrab oladigan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Mantiqqa asoslangan faoliyatni o'quv dasturiga kiritish, texnologiyadan foydalanish, metakognitsiyani ta'kidlash, mantiqiy xatolarni o'rgatish va hamkorlikni rag'batlantirish orqali o'qituvchilar o'z o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bizningcha boshlang'ich maktab o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini qanday oshirish mumkin:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga yordam beradigan o'qitish usullari va faoliyatining kombinatsiyasini talab qiladi. Boshlang'ich maktab o'qituvchilariga o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishlarida samarali bo'lishi mumkin bo'lgan ba'zi talablar:

talabalarni savollar berishga va taxminlarni rad etishga undash. Bu ularning muammolarni tahlil qilish va turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

o'quvchilarga kundalik vaziyatlarda mantiqiy fikrlashni qanday qo'llash mumkinligini tushunishga yordam berish uchun hayotiy vaziyatlardan foydalaning.

mantiqiy o'yinlar va jumboqlar talabalarga fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ishonchli va qiziqarli tarzda rivojlantirishga yordam beradi.

deduktiv fikrlash xulosa chiqarish uchun aniq ma'lumotlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'quvchilarga maslahatlar berish va shu ma'lumotlar asosida mantiqiy xulosalar chiqarishni so'rash orqali deduktiv fikrlashni mashq qildirish zarur [7].

Talabalarga umumiy mantiqiy xatolar va ulardan qanday qochish kerakligini o'rgatish kerak. Bu talabalarga dalillarni yaxshiroq baholashga va tanqidiy fikrlashga yordam beradi [8].

Talabalarni guruhlarda ishlashga va loyihalarda hamkorlik qilishga undash. Bu ularning g'oyalarini etkazish va turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi [9].

mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun texnologiyadan foydalanish zarur, masalan, muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini talab qiladigan o'quv dasturlari va ilovalaridan foydalanish.

Talabalarni o'z fikrlash yoki metakognitsiya haqida o'ylashga o'rgatish juda dolzarbdir. Bu talabalarga o'zlarining fikrlash jarayonlaridan xabardor bo'lishga va fikrlashdagi xatolarni yaxshiroq aniqlashga va tuzatishga yordam beradi [10].

Bizningcha bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish uchun quyidagi muammolarni pedagogik yechimini topish zarur:

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mantiqiy fikrlashini rivojlantirish tizimining pedagogik jarayonga aloqador kategorial apparatini takomillashtirish hamda nazariy-metodologik jihatlarini o'rganish;

bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilari mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari hamda didaktik, metodik omillarini aniqlash;

bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilari mantiqiy fikrlashini rivojlantirish maqsadida O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim elektron platformasini yaratish va amaliyotga qo'llashning pedagogik xususiyatlari hamda didaktik, metodik omillarini aniqlash;

sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish qonuniyatlari asosida o'qitish metodikasini mazmunan takomillashtirish;

maqsadga yo'naltirilgan savollar va mashqlardan foydalanish orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning tizimli modelini takomillashtirish;

o'qituvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodikaning samaradorlik darajasini aniqlash va amaliyotga tatbiq etishga oid tavsiyalar ishlab chiqish.

60110500-"Boshlang'ich ta'lim" ta'lim yonalishi o'quv rejasidagi tanlov fanlarni tarkibiga mental arifmetikasi, kreativ pedagogika, qiziqarli matematika, sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish metodikasi, mantiqiy masalalarni yechishga o'rgatish metodikasi, boshlang'ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va tanqidiy fikrlashga o'rgatish, boshlang'ich ta'limda mediasavodxonlik kabi fanlarni kiritib, o'qitish metodikasini takomillashtirish lozim.

Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish, ularga

fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini mashq qilish uchun bir qator tadbirlar va imkoniyatlarni taqdim etishni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyalarni sinfga kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga maktabda va hayotda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 400 б.

Piaget, J. (1982). Reflections on Baldwin [interview with J. J. Vonèche]. In J. M. Broughton & D. J. Freeman-Moir (Eds.), *The cognitive developmental psychology of James Mark Baldwin* (pp. 80-86). Norwood, NJ: Ablex.

Выготский Л.С. Проблема культурного развития ребенка // Вестник Московского мактаба. Серия 14: Психология. – 1991. – № 4. – С.5–19.

Montessori 2013 — Montessori M. A New World and Education (1946/1947) // AMI Journal. 2013. № 1-2. P. 69-76.

Пейперт С. Переворот в сознании: Дети, компьютеры и плодотворные идеи. Москва, Педагогика, 1989.

Gardner H. «A Blessing of Influences» in Howard Gardner Under Fire (англ.) / Schaler, Jeffrey A.. — Illinois: Open Court, 2006. — ISBN 978-0-8126-9604-2.

Xudoynazarov E.M., Xudayberganov G'.Q. Boshlang'ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. Darslik. // – T: «Bookmany print» nashryoti, 2023. 215 b.

Xudoynazarov E.M. Theoretical foundations of growing logical thinking of elementary school students.// International bulletin of enjeenieng and technology. An american internashional jurnal. 2023. ISSN:2770-9124. UIF = 8.1 | SJIF = 5.71. -P. 33-37

Xudoynazarov E.M., Avezova D.G. Didactic Principles of Developing Logical Thinking in Students // International Scientific Conference on «New Scientific Trends and Challenges» 20th February 2023, Rome, Italy. P. 97-100.

Xudoynazarov E.M., Saparboeva S.O. //Didactic Foundations of the Development of Human Thinking. International Scientific Conference on «New Scientific Trends and Challenges» 20th February 2023, Rome, Italy. P. 94-96.